Paul Csavdari

Conștiința, filosofia și prăbușirea rațiunii

Filosofia greacă și pretenția de autoritate

Dacă istoria ar fi privită fără miturile pe care le cultivă manualele, am vedea că în spatele multor concepte nobile – filosofie, rațiune, știință, progres – se află mereu aceeași problemă: cine are dreptul să fie autoritatea în viața omului. Cine stabilește ce este adevărat, ce este drept, ce trebuie făcut? De două milenii și jumătate, filosofia europeană, moștenită din Grecia antică, a pretins că are acest drept pentru că este „rațională”. În numele rațiunii, a revendicat nu doar puterea de a interpreta lumea, ci și puterea de a decide cum trebuie să trăiască oamenii.

Această pretenție nu este neutră. Ea se sprijină pe o distincție fondatoare a gândirii grecești: separarea dintre doxa, opinia omului obișnuit, și episteme, cunoașterea sigură și universală. În momentul în care accepți că unii oameni trăiesc doar în opinie, iar alții au acces la adevăr, accepți implicit o ierarhie. Platon o formulează direct: cei care au văzut lumina ideilor trebuie să conducă cetatea, iar ceilalți să se supună. Aristotel o exprimă mai pragmatic, dar nu mai puțin ierarhic: cunoașterea științifică, sistematică, este privilegiul celor puțini, iar restul trebuie să primească de la ei normele și principiile.

De la filosofie la putere politică și religioasă

Astfel, filosofia nu s-a constituit doar ca o căutare a adevărului, ci ca o justificare a unei autorități intelectuale și morale asupra celor mulți. Adevărul a fost plasat „în afară”, într-un domeniu al formelor pure sau al legilor universale, accesibil doar celor inițiați în raționamentul corect. Omul obișnuit, cu percepțiile, trăirile și judecata sa morală, a fost retrogradat la statutul de subiectiv – instabil, parțial, nesigur. Filosofia a deschis astfel calea către o lume în care conștiința individuală nu mai este măsura vieții, ci o voce secundară, tolerată doar dacă se aliniază verdictului obiectiv al autorității.

Această structură s-a transmis dincolo de filosofia academică. Religia a preluat-o prin instituția clerului: adevărul divin există, dar numai cei desemnați au dreptul să-l interpreteze. Politica a preluat-o prin ideea de elite guvernante care decid pentru „binele comun”. Știința modernă a moștenit-o sub forma comunității de experți care validează ce este „științific” și ce nu. Pretutindeni,

logica este aceeași: un grup restrâns, presupus mai aproape de adevărul obiectiv, cere supunere celor mulți. Conștiința personală devine, în acest model, o simplă opinie privată, fără relevanță publică.

Pandemia – testul autorității raționale

În secolul XX și începutul secolului XXI, acest model a fost atât de bine interiorizat, încât a ajuns aproape invizibil. Mulți cred că supunerea față de autoritatea „rațională" este un act de maturitate și responsabilitate civică. „Rațional" a ajuns să însemne „acceptat de instituțiile competente". Dar în 2020, pandemia a pus această construcție la încercare și i-a expus goliciunea.

Pandemia COVID-19 a fost prezentată ca o criză sanitară globală, dar în realitate a fost și o criză a legitimității autorității. Era, teoretic, momentul în care modelul rațional, moștenit din filosofia greacă și întrupat în știința modernă, trebuia să-și dovedească valoarea. Dacă pretenția de rațiune era reală, trebuia să vedem decizii bazate pe fapte clare, analize coerente, măsuri proporționale, corectarea rapidă a erorilor, comunicare onestă și transparentă.

Iraționalitatea mascată în limbaj raționalist

În loc de asta, am văzut altceva: reguli schimbate peste noapte fără explicație, contradicții flagrante între țări și chiar între instituțiile aceleiași țări, măsuri ad-hoc, disproporționate sau arbitrare, decizii politice ambalate în limbaj științific, cenzurarea oricărei opinii critice sub pretextul combaterii „dezinformării". Promisiuni oficiale – despre eficiența absolută a anumitor măsuri sau despre durata restricțiilor – infirmate rapid, fără recunoașterea greșelii. „Rațiunea" invocată s-a dovedit a fi, în fapt, o mască sub care se luau decizii motivate de frică, de presiuni economice sau de interese politice.

Cu toate acestea, obediența a fost cerută și obținută ca și cum deciziile ar fi fost expresia unei rațiuni impecabile. În numele „științei", oamenilor li s-a cerut să renunțe nu doar la libertăți și drepturi, ci și la propria judecată morală. Îndoiala, reflecția critică, întrebarea onestă au fost tratate ca acte de pericol public. S-a creat un consens forțat: a asculta de autoritate era un semn de virtute; a asculta de conștiință, un semn de egoism sau iresponsabilitate.

Aceasta este, poate, cea mai clară dovadă a ceea ce filosofii greci au pus în mișcare: odată ce accepți că adevărul aparține doar celor „competenti", ești pregătit să accepți și iraționalitatea lor, atâta timp cât poartă eticheta corectă. Pandemia a arătat că autoritatea construită pe pretenția de rațiune poate funcționa perfect și în absența rațiunii, dacă oamenii au fost condiționați să confunde autoritatea cu adevărul.

Adevărata autoritate este conștiința

În fața acestei realități, întrebarea nu mai este dacă autoritatea poate greși. Întrebarea este ce faci când conștiința ta îți spune că autoritatea greșește. Alegi să taci, să te conformezi, să-ți amortizezi judecata morală pentru a evita conflictele și sancțiunile? Sau îți asumi prețul de a rămâne fidel conștiinței tale, chiar dacă asta te pune în opoziție cu majoritatea și cu cei care au puterea?

Conștiința nu este un lux al firilor sensibile, nici o simplă preferință personală. Este locul unde omul se întâlnește cu adevărul viu, fără intermediar. Este, în limbajul credinței, chipul lui Dumnezeu în om – acea instanță lăuntrică pe care nicio autoritate nu o poate înlocui. A renunța la conștiință pentru a câștiga liniștea conformismului sau favorurile autorității înseamnă a trăda acest chip. Înseamnă a abdica de la libertatea și demnitatea de fiu sau fiică a lui Dumnezeu.

Linia de despărțire

Aceasta este, în ultimă instanță, linia de despărțire între cei care rămân în statutul de fii și fiice ai lui Dumnezeu și cei care îl pierd. Nu apartenența la o religie, nu respectarea unor ritualuri, nu poziția socială fac diferența, ci faptul că unii păstrează conștiința vie și refuză să o vândă, iar alții o înăbușă pentru a câștiga siguranță sau avantaje. Cei dintâi își prețuiesc mai mult chipul divin decât teama ori recompensa trecătoare. Ceilalți acceptă să fie cumpărați cu liniștea mincinoasă pe care o dă supunerea.

De aceea, datoria morală absolută a fiecărui om este să-și asculte conștiința, chiar și atunci când aceasta îl pune în opoziție cu orice altă autoritate. Aceasta nu este o invitație la anarhie sau egoism, ci recunoașterea faptului că singura autoritate legitimă asupra vieții tale este adevărul pe care îl cunoști în inima ta. Orice altă supunere, atunci când contrazice acest adevăr, este o formă de idolatrie: pui în locul chipului lui Dumnezeu un chip străin, fie el al statului, al bisericii, al științei sau al mulțimii.

Concluzii

Privind astfel lucrurile, se vede clar legătura dintre filosofia greacă, autoritatea modernă și criza pandemică. Filosofia a instituit modelul în care adevărul aparține unei elite; autoritatea modernă l-a moștenit și l-a îmbrăcat în hainele rațiunii științifice; pandemia a arătat că acest model poate funcționa și fără rațiune, atâta timp cât oamenii au renunțat la conștiință. Singura cale de ieșire din acest cerc este revenirea la conștiință ca autoritate supremă, nu ca opțiune tolerată.

Aceasta nu este doar o chestiune de autonomie personală, ci o chestiune de fidelitate față de ceea ce ești. Dacă chipul lui Dumnezeu este în tine, atunci păstrarea conștiinței vii este păstrarea identității

tale reale. Iar dacă acest chip este pierdut, orice altă victorie – socială, politică, materială – este doar o mască peste o înfrângere lăuntrică.

Pandemia a fost o oglindă dură. A arătat cât de mulți sunt dispuși să-și vândă conștiința pentru siguranță, și cât de puțini sunt gata să rămână liberi cu prețul excluderii. A arătat că autoritatea rațională poate fi irațională fără să piardă adepți, și că adevărul viu nu are loc într-un sistem care funcționează prin control. Dar a mai arătat ceva: că omul care își păstrează conștiința nu poate fi învins. El poate fi marginalizat, persecutat, ridiculizat, dar nu poate fi cumpărat. Iar în aceasta constă adevărata moștenire a fiilor și fiicelor lui Dumnezeu.